

NATURA 2000 W LEŚNICTWIE – NIEPOROZUMIENIA, OSIĄGNIĘCIA, WYZWANIA

Jerzy Lesiński, Jan Bodziarczyk, Michał Ciach, Katarzyna Staszyńska

Streszczenie

Wstąpienie Polski do UE i w konsekwencji przyjęcie Dyrektyw „Siedliskowej” i „Ptasiej” oraz tworzenie Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 spotkało się z przeważnie niechęcią leśników i ich zastrzeżeniami co do zasadności zgłaszania konkretnych obszarów do sieci Natura 2000. W latach 2006-2007 w LP została przeprowadzona powszechna inwentaryzacja przyrodnicza, poprzedzona przygotowanymi przez poszczególne RDLP bibliografiami odnośnie siedlisk i gatunków ujętych w w/w Dyrektywach UE. Wyznaczanie obszarów sieci Natura 2000 spowodowało aktywizację i wymusiło integrację działań służb ochrony przyrody, jednostek Lasów Państwowych (LP), lokalnych samorządów, organizacji pozarządowych, przyrodników i naukowców. Powszechna inwentaryzacja, oprócz pozytywnej mobilizacji ponad 7000 osób, zaowocowała utworzeniem obszernej bazy danych. Obecnie w sieci Natura 2000 znalazło się ponad 2500000 ha lasów, tworzących OSOP – obszary ptasie oraz SOOS – obszary siedliskowe. Warunki, zapewnienia odpowiedniej ochrony są znane, ale dla ich spełnienia konieczne będzie znalezienie praktycznych rozwiązań. Tak więc, niezależnie od zróżnicowanych poglądów odnośnie ilości, wielkości i lokalizacji obszarów sieci Natura 2000 leśnicy stają obecnie wobec wyzwania, jakim jest konieczność określenia zasad gospodarowania w tych obszarach zgodnie z duchem i literą Dyrektyw UE.

Keywords: Natura 2000, leśnictwo

NATURE 2000 AND FORESTRY: MISUNDERSTANDINGS, ACHIEVEMENTS, CHALLENGES

Abstract

Adoption of the “Birds” and the “Habitats” Directives that form the European Ecological Network “Nature 2000” was one of the Poland’s obligations after its joining the European Union. At the beginning, Polish foresters have expressed rather reluctant approach towards the necessity of these Directives implementation. In 2006 – 2007 the State Forests General Directorate initiated a nationwide inventory of the natural values of Polish forests. The preparatory works have been carried out in each State Forests Regional Directorate. They included very detailed query in existing bibliography as far as both species and habitats listed in the Directives were concerned. Planning of the range and composition of the Polish “Nature 2000” network elicited and integrated activities of all bodies involved, including the nature conservation boards, forest districts, local governments, NGOs, and naturalists – amateurs and researchers. In turn, the nationwide inventory that positively involved more that 7 000 persons resulted in preparing of very wide and valuable database that confirms a high biodiversity of the Polish forests and some non-forest ecosystems. At present, some 2 500 thousands hectares of the Polish forests are included into the “Nature 2000” network, either as the Special Protection Areas (SPAs – see the “Birds” Directive) or as the Special Areas of Conservation (SACs – see the “Habitats” Directive). Requirements that should be fulfilled in order to secure the protection/survival of habitats and/or plant and animal species are generally known, however the practical solutions in each individual case of concern have to be

identified and implemented. Thus, despite foresters individual approaches concerning the number, size and distribution of the “Nature 2000” network areas, they became confronted with a necessity of developing the forest management rules adapted to these areas in accordance with the Directives’ premises and regulations.

Keywords: Nature 2000, forestry

Wprowadzenie

Jedną z konsekwencji wstąpienia naszego kraju do Unii Europejskiej było przyjęcie dwóch Dyrektyw Rady Europejskiej: 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikich ptaków, (tzw. „Ptasiej”) i 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory (tzw. „Siedliskowej”) tworzących Europejską Sieć Ekologiczną Natura 2000. Sieć ta ma pełnić zasadniczą rolę w ochronie różnorodności biologicznej krajów Unii Europejskiej oraz ma przyczynić się do powstrzymania procesu zmniejszania się różnorodności przyrodniczej w krajach Unii. Wprowadzenie w życie koncepcji Natura 2000 ma na celu uzupełnienie dotychczasowych form ochrony obszarowej, w skali znacznej części Europy. Współczesne rozumienie ochrony przyrody od wcześniej ukształtowanego jest przede wszystkim kwestia skali (Szwagrzyk 2007). Jedną z ważnych cech tworzonej sieci Natura 2000 jest spojrzenie na gatunki i siedliska przyrodnicze z perspektywy kontynentu, a nie poszczególnych krajów, a zatem lokalne populacje gatunków chronionych i lokalne płaty chronionych siedlisk przyrodniczych trzeba rozpatrywać na tle ich zasobów w skali całego kontynentu.

Celem w/w Dyrektyw jest ochrona różnorodności biologicznej na terytorium UE poprzez zabezpieczenie najcenniejszych typów ekosystemów (zwanymi siedliskami przyrodniczymi o znaczeniu europejskim) oraz zapewnienie przetrwania rzadkich i zagrożonych gatunków roślin i zwierząt.

Przyjęty tryb ustanawiania sieci Natura 2000 w krajach członkowskich jest następujący:

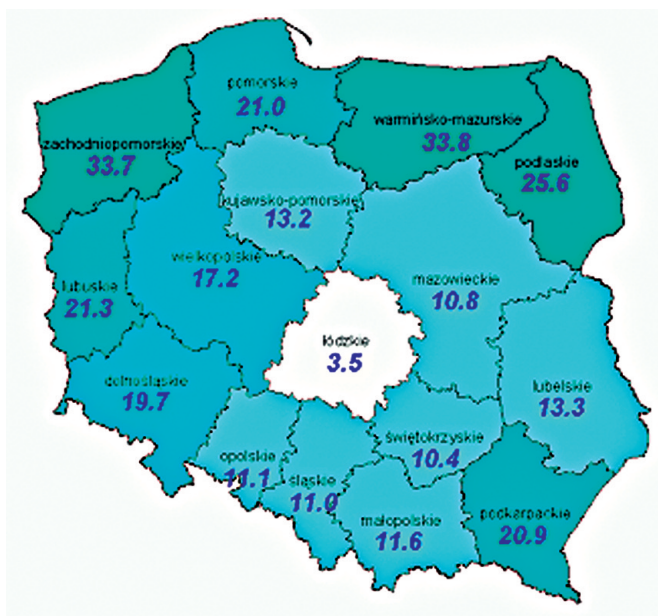
- Kraj członkowski przygotowuje krajową listę obszarów Natura 2000 i przesyła ją do Komisji Europejskiej;
- Komisja Europejska ocenia propozycje i tworzy listę Obszarów o Znaczeniu Wspólnotowym (OZW), przy czym obowiązuje niezależna procedura dla Obszarów Specjalnej Ochrony Ptaków (OSOP) i Specjalnych Obszarów Ochrony Siedlisk (SOOS);
- Istotnym kryterium jest wartość konkretnego obszaru dla danego regionu biogeograficznego;
- Kraj członkowski formalnie ustanawia każdy z zaakceptowanych obszarów Natura 2000 w drodze rozporządzenia Ministra Środowiska przy uwzględnieniu standardowej procedury uzgodnień;
- Każdy obszar sieci wymaga indywidualnego traktowania i opracowania specjalnych zadań bądź planów ochrony;
- Zawarte w zadaniach / planach zalecenia mają być formułowane osobno dla każdego rodzaju siedliska i dla każdego gatunku. W przypadku obszarów ważnych dla zachowania wielu siedlisk i gatunków plany ochrony muszą godzić indywidualne wymogi ich ochrony;
- Metody utrzymania rodzajów siedlisk przyrodniczych i gatunków we właściwym stanie ochrony pozostają w gestii krajów członkowskich.

Obszary specjalnej ochrony ptaków wskazuje się na podstawie kryteriów wypracowanych przez BirdLife International. OSOP powinny obejmować zidentyfikowane już i opisane tzw. ważne ostoje ptasie (Important Bird Areas) o znaczeniu europejskim. OSOP wskazane przez kraje członkowskie są automatycznie uznawane przez KE jako elementy sieci Natura 2000.

Krajowa lista specjalnych obszarów ochrony siedlisk (SOOS) powinna spełniać następujące kryteria:

- Zawierać wystarczająco dużą i reprezentatywną próbę każdego z typów siedliska i gatunku, umożliwiającą utrzymanie właściwego stanu ich ochrony na poziomie UE jako całości i na poziomie każdego regionu biogeograficznego;
- Obejmować wyłącznie takie obszary, które mają znaczenie dla wspólnoty na poziomie UE lub na poziomie regionów biogeograficznych;
- Zapewnić jak najlepszą reprezentatywność najrzadszych siedlisk przyrodniczych i gatunków, jednocześnie proporcjonalnie zmniejszając reprezentacje siedlisk i gatunków częstych.

Podstawą tworzenia sieci Natura 2000 w Polsce jest Art. 28 Ustawy o Ochronie Przyrody z 16 kwietnia 2004 r.. Prace przygotowawcze zostały podjęte już w okresie przedakcesyjnym. Pierwsza polska koncepcja sieci „Natura 2000” została opracowana już w latach 2000-2001 przez zespół ekspertów pod kierownictwem prof. Anny Dyduch-Falniowskiej i dr Marka Baranowskiego (Baranowski 2003).

Ryc. 1. Udział obszarów Natura 2000 (OSOP + SOOS) w powierzchni województw wg planów wykonanych w okresie przed akcesją Polski do Unii Europejskiej

Fig.1. The share of the "Nature 2000" network areas in relation to the total area of the Polish voivodeships according to the pre-accession made plans

W latach 2002-2003 miało miejsce wdrażanie pierwszej koncepcji w drodze przetargu, w którym udział wzięły: Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie, Zakład Ornitologii PAN w Gdańsku, Centrum Informacji o Środowisku UNEP/GRID oraz zaproszeni eksperci, po czym nastąpiła weryfikacja materiałów i uzgodnienia propozycji przez

tw. Wojewódzkie Zespoły Realizacyjne utworzone przez Wojewódzkich Konserwatorów Przyrody. Wyniki ich prac w aspekcie procentu powierzchni województw przewidzianych do włączenia do sieci obszarów „Natura 2000” przedstawiono na ryc. 1.

Docelowo przewiduje się pokrycie siecią Natura 2000 powierzchni rzędu 21-22% terytorium Polski (Makomaska-Juchiewicz 2009).

Obecnie kluczowa część polskiej sieci Natura 2000 została zatwierdzona, niemniej pozostaje jeszcze problem pełnego zharmonizowania zasad funkcjonowania sieci z zasadami prowadzenia gospodarki leśnej w Polsce. Poza tym, konieczne będzie uzupełnienie o brakujące ostoje ptasie o znaczeniu europejskim oraz zapewnienie odpowiedniej reprezentacji siedlisk przyrodniczych i gatunków z krajowej listy referencyjnej, przede wszystkim w regionie kontynentalnym (Makomaska-Juchiewicz 2009). Należy mieć nadzieję, że grupy ekspertów zorganizowanych w tzw. Wojewódzkich Zespołach Specjalistycznych, przygotowują propozycje takich obszarów, biorąc pod uwagę również sugestie dotyczące korytarzy ekologicznych (Jędrzejewski et al. 2004, Szwagrzyk 2007).

Nieporozumienia

Koncepcja sieci ekologicznej Natura 2000 zakłada dążenie do kompromisu pomiędzy doraźnymi korzyściami ekonomicznymi a ochroną środowiska. Przyjmuje się, że spodziewane ograniczenia będą dotyczyć głównie nowych inwestycji lub/bądź intensyfikacji działalności gospodarczej, a nie dotychczasowych sposobów gospodarowania. Ograniczenia mogą dotyczyć nie tylko inwestycji planowanych w obrębie samego obszaru, ale także w najbliższym jego sąsiedztwie oraz wszystkich innych, które mogłyby mieć negatywny wpływ na jego walory przyrodnicze. W wyjątkowych przypadkach, kiedy wymaga tego interes społeczny lub bezpieczeństwo publiczne, istnieje możliwość przeprowadzenia działań lub inwestycji naruszających obszar Natura 2000. Ponieważ realizacja założeń Dyrektyw może wymagać ponoszenia pewnych kosztów, albo częściowej bądź całkowitej utraty dotychczasowych przychodów, istnieje możliwość finansowego wsparcia/rekompensaty z tytułu ochrony priorytetowych typów siedlisk i gatunków z funduszy unijnych.

Poza grupą proekologicznych organizacji pozarządowych, idea utworzenia w Polsce sieci obszarów Natura 2000 nie spotkała się z entuzjazmem. Informacja docierająca do społeczeństwa była niewystarczająca, administracja państwowa ograniczyła się do wydania stosownych poleceń podległym jej jednostkom na szczeblu wojewódzkim, a z kolei media nie uznały tej inicjatywy UE za „gorący news”. Szereg osób, zaangażowanych w rozwój tradycyjnych, konserwatorskich form ochrony przyrody, odebrało Dyrektywy UE jako wyraz niedoceniaenia ich dotychczasowej pracy i wtrącania się w sprawy krajowe. Podobnie niedowartościowani poczuli się leśnicy (Gil 2009). Powszechna była obawa, iż w związku z wprowadzeniem sieci Natura 2000 należy się też spodziewać ograniczania możliwości pozyskania drewna (Frontczak 2009a).

Warto tu zaznaczyć, iż zachowanie różnorodności siedlisk przyrodniczych wymaga szczególnego komentarza ze względu na często pojawiające się błędy interpretacyjne. Jeśli chodzi o grupę zawodową leśników, duża część tych nieporozumień wynika z użycia polskiego terminu „siedlisko” na oznaczenie angielskiego terminu *“habitat”* (Szwagrzyk 2008, inf. ustna). W polskiej terminologii leśnej pojęcie „siedlisko” ma bardzo konkretne znaczenie i kojarzy się na ogół z siedliskowym typem lasu, zdefiniowanym w obowiązującym u nas systemie typologii leśnej. Jest to system zasadniczo odmienny niż w większości krajów członkowskich Unii Europejskiej, co tylko zwiększa możliwość wystąpienia nieporozumień. Z drugiej strony problem polega na tym, że dla angielskiego terminu *“habitat”* trudno znaleźć lepszy polski odpowiednik niż *“siedlisko”* (ewentualnie mógłby to być termin „biotop”), jesteśmy zatem skazani na ryzyko błędnego rozumienia tego ter-

minu i dlatego powinniśmy poświęcić wiele uwagi upowszechnieniu właściwego znaczenia terminu „*natural habitat*” („chronione siedlisko przyrodnicze”) w systemie Natura 2000. Wymaga to długotrwałej i konsekwentnej edukacji na wszystkich szczeblach organizacji Lasów Państwowych.

Negatywne podejście leśników do programu Natura 2000 było w decydującej mierze wzmacniane odgórnie, co m.in. przejawiało się wysłaniem przez Ministerstwo Środowiska do KE bardzo okrojonego (w porównaniu ze zgłaszanymi postulatami) wykazu obszarów oficjalnie proponowanych do włączenia do sieci Natura 2000 w Polsce. Takie stanowisko ministerstwa zaowocowało protestami pozarządowych organizacji ekologicznych i wysłaniem przez nie do KE tzw. „shadow lists”.

Z poważnymi problemami spotkało się wdrażanie Dyrektyw UE dotyczących ochrony różnorodności przyrodniczej w samorządach terytorialnych. Głównym zarzutem była – pozorna zresztą – sprzeczność między polityką UE na rzecz rozwoju poszczególnych regionów w nowych krajach członkowskich, a polityką ograniczania tego rozwoju wynikającą z wprowadzania w/w Dyrektyw. W skrajnych przypadkach oskarżano Komisję Europejską o działania mające na celu sprowadzenie nowych krajów członkowskich do roli swoistego „skansenu”.

W istocie obszary Natura 2000 wyznacza się w oparciu o przesłanki przyrodnicze, a muszą one funkcjonować w określonych warunkach społeczno-ekonomicznych. Ponieważ wprowadzanie sieci obszarów Natura 2000 nie było poprzedzone szerokimi konsultacjami społecznymi, oceną skutków finansowych, społecznych, gospodarczych (generalnie niedostateczna informacja), wciąż jeszcze w szerokich kręgach społeczeństwa jest ona postrzegana jako bariera dla rozwoju gminy, regionu i całego kraju. Z punktu widzenia samorządów Natura 2000 wchodzi w konflikt z planami zagospodarowania przestrzennego gmin, z inwestycjami liniowymi (drogi, linie kolejowe), z inwestycjami związanymi z rozwojem infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej oraz z ochroną przeciwpowodziową i zabudową hydrotechniczną rzek.

Obecnie samorządy są już bardziej świadome charakteru i zakresu ograniczeń, np. iż dopuszczenie do realizacji przedsięwzięcia negatywnego w skutkach dla obszaru Natura 2000 jest możliwe, jeśli jest ono uzasadnione: względami bezpieczeństwa publicznego, przyczynami natury społecznej lub ekonomicznej i wobec braku rozwiązań alternatywnych, zapewniając wykonanie kompensacji przyrodniczej, niezbędnej dla zapewnienia spójności sieci. Jeśli obszar był wyznaczony dla siedliska przyrodniczego lub gatunku o znaczeniu priorytetowym, dopuszczenie do realizacji takiego przedsięwzięcia jest możliwe jedynie ze względu na: ochronę zdrowia i życia ludzkiego, bezpieczeństwo powszechne, uzyskanie korzystnych następstw dla środowiska przyrodniczego. Jednakże, jeśli uzasadnieniem jest „nadrzędny interes publiczny”, konieczne jest wcześniejsze uzyskanie opinii Komisji Europejskiej!

Podsumowując, należy stwierdzić, że brak rzetelnej wiedzy o istocie tego nowego systemu ochrony różnorodności przyrodniczej w skali całej Unii Europejskiej oraz nagłaśniane przez media konflikty niewątpliwie utrudniały zrozumienie zasad funkcjonowania sieci Natura 2000 (Maciantowicz 2008). Warto tu jednakże zaznaczyć, iż sytuacja w naszym kraju nie jest wyjątkowa i że wprowadzanie sieci Natura 2000 w innych krajach członkowskich UE również napotyka na trudności.

Dotychczasowe osiągnięcia

Leśnicy i inni przyrodnicy mają szereg wartych odnotowania osiągnięć związanych z wprowadzaniem sieci Natura 2000. Oto ważniejsze z nich:

- W 2004 r. opracowano serię podręczników metodycznych – poradników ochrony siedlisk i gatunków pomocnych przy wyznaczaniu obszarów sieci Natura 2000 (Czerepko 2004, Herbich 2004)

- W latach 2006-2007 w LP została przeprowadzona powszechna inwentaryzacja przyrodnicza, poprzedzona przygotowanymi przez poszczególne RDLP bibliografiami na temat siedlisk i gatunków ujętych w w/w Dyrektywach UE (Olaczek 2007, Frontczak 2009b)
- Biuro Urządzenia Lasu i Geodezji Leśnej w 2007 r. wykonało podobną inwentaryzację na wybranych terenach nieleśnych (Makomaska-Juchiewicz 2009), a w 2008 r. – inwentaryzację ptaków na 17 wybranych obszarach Natura 2000 (Bielawska 2009)
- W porozumieniu z lokalnymi społecznościami zrealizowano projekt dotyczący planów ochrony wybranych obszarów sieci Natura 2000 oraz plany ochrony wybranych zagrożonych gatunków
- Wyznaczanie obszarów SOOS i OSOP sieci Natura 2000 spowodowało aktywizację i wymusiło integrację działań służb ochrony przyrody, jednostek LP, lokalnych samorządów, organizacji pozarządowych, przyrodników – amatorów oraz ludzi nauki
- Powszechna inwentaryzacja w Lasach Państwowych oprócz pozytywnej w skutkach mobilizacji ponad siedmiu tysięcy osób (przede wszystkim leśników – Frontczak 2009b), zaowocowała utworzeniem bardzo obszernej i cennej (pomimo niedociągnięć i błędów) bazy danych, świadczących o bogactwie przyrody naszych lasów i niektórych ekosystemów nieleśnych
- Zarówno wyznaczanie obszarów SOOS i OSOP, jak i inwentaryzacje oraz szereg projektów prowadzonych m.in. ze środków UE, spowodowały wprowadzenie ważnych tematów do debaty publicznej
- Dzięki programowi Natura 2000 wydatnie poprawił się wśród leśników stan wiedzy przyrodniczej.

Wyzwania

Utworzona sieć obszarów Natura 2000 w Polsce stanowi cenne uzupełnienie istniejących już wcześniej form konserwatorskiej ochrony przyrody (Maciantowicz 2008). Jednym z najpilniejszych, a zarazem bardzo odpowiedzialnych, zadań leśników jest wdrożenie Dyrektyw UE tak, aby możliwe stało się utworzenie dobrze funkcjonującej polskiej części Europejskiej Sieci Ekologicznej „Natura 2000”. Ocenia się, że ponad dwa i pół miliona hektarów polskich lasów znalazło się na terenie wyznaczonych ostoi SOOS i OSOP (Frontczak 2009b). Niezależnie od wciąż jeszcze zróżnicowanych poglądów odnośnie ilości, wielkości i lokalizacji obszarów Natura 2000 leśnicy stają wobec nowego wyzwania, jakim jest konieczność określenia zasad gospodarowania w tych obszarach zgodnie z duchem i literą Dyrektyw UE. Dotyczą one m.in. zasad harmonizacji obowiązujących planów urządzania lasu z planami zadań ochronnych, kwestii nadzoru oraz partycypacji w kosztach w sytuacji, gdy dany obszar sieci Natura 2000 będzie np. dotyczył parku narodowego i jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych.

Na pierwszy rzut oka nie ma wątpliwości, że pogodzenie ochrony leśnych typów siedlisk przyrodniczych i gospodarki leśnej opartej na zasadach ekologicznych jest możliwe, ponieważ te pierwsze nie znajdują się w sprzeczności z Ustawą o lasach z 1991 r. Zgodnie z duchem Dyrektyw UE gospodarka leśna w obszarach sieci Natura 2000 powinna być prowadzona w taki sposób, aby umożliwić zachowanie typów siedlisk i/lub populacji i siedlisk gatunków, dla których obszar został utworzony we właściwym stanie ochrony. Należy podkreślić, iż celem ochrony jest przede wszystkim zachowanie płatów siedliska o określonych parametrach (warunki abiotyczne, struktura zbiorowiska roślinnego), oraz to, że tylko część powierzchni danego rodzaju siedliska musi być objęta ochroną ścisłą w celu zabezpieczenia niezakłóconego przebiegu procesów zachodzących w zbiorowisku leśnym.

W przypadku leśnych typów siedlisk oznacza to, iż nie wolno zmieniać całego zespołu abiotycznych cech siedliska, warunkujących występowanie określonego zbiorowiska leśnego oraz struk-

tury tego zbiorowiska (o ile jego wyjściowy stan ochrony został uznany za właściwy), albo też, iż właściwą strukturę należy przywrócić. Z kolei w przypadku nieleśnych typów siedlisk – występujących płatami otoczonymi lasem, lub w sąsiedztwie lasu – trzeba zadbać o to, by nie spowodować ich zaniku, nie zaburzyć ich struktury i funkcji (np. zmieniając abiotyczne cechy siedliska, albo poprzez zalesianie). W przypadku gatunków objętych ochroną nie wolno dopuścić do zniszczenia lub pogorszenia stanu siedlisk, w których te gatunki bytują, a tym bardziej nie spowodować bezpośredniego zniszczenia lub redukcji ich populacji.

Ogólne zasady gospodarki leśnej dla utrzymania siedlisk przyrodniczych we właściwym stanie można w skrócie ująć następująco:

- Dbalność o utrzymanie bądź przywracanie zróżnicowanej struktury wiekowej lasu (stosowanie rębni złożonych z wydłużonym okresem odnowienia)
- Naturalne odnawianie drzewostanów z zapewnieniem utrzymania w składzie również gatunków domieszkowych
- Zapewnienie przestrzeni życiowej dla możliwie wielu gatunków organizmów (m.in. przez pozostawianie starych drzew dziuplastych, kęp starodrzewu – do naturalnej śmierci oraz odpowiednio dużej biomasy posuszu stojącego i leżaniny)
- Identyfikacja płatów priorytetowych siedlisk przyrodniczych, wymagających ochrony biernej i zaniechanie użytkowania w ich obrębie
- Utworzenie wzorcowych (referencyjnych/demonstracyjnych) powierzchni każdego siedliska przyrodniczego chronionego w danym obszarze Natura 2000.

Szczególnie predysponowane do przejścia roli obszarów Natura 2000 są bez wątpienia Leśne Kompleksy Promocyjne, ponieważ do ich głównych celów należy:

- Prowadzenie gospodarki leśnej na podstawie wszechstronnego rozpoznania stanu biocenozy leśnej;
- Trwałe zachowanie lub odtwarzanie naturalnych walorów lasu metodami racjonalnej gospodarki leśnej prowadzonej na zasadach ekologicznych;
- Promowanie wielofunkcyjnej i zrównoważonej gospodarki leśnej;

Integrowanie celów trwałej gospodarki leśnej i aktywnej ochrony przyrody – a więc zasady gospodarowania w nich nie powinny znacząco różnić się od tych, jakie są oczekiwane w jako obowiązujące w obszarach sieci Natura 2000.

Dotychczas utworzono 19 takich kompleksów o łącznej powierzchni wynoszącej blisko 1 milion ha, czyli 11% powierzchni lasów państwowych, przy czym większość istniejących LKP (w całości lub we fragmentach) stała się obszarami OSOP i/lub SOOS sieci Natura 2000.

W Rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 16 maja 2005 r. w sprawie typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, wymagających ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000 (Dz. U. z dnia 30 maja 2005 r.), na podstawie art. 26 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. Nr 92, poz. 880) wymieniono 17 siedlisk przyrodniczych (wykaz dostępny na stronie: www.mos.gov.pl/Natura2000).

Wydaje się, że zachowanie siedlisk w dobrym stanie ochrony nie powinno stanowić zadania przekraczającego możliwości leśników, ani też powodować istotnego ograniczenia ekonomicznych funkcji lasu. Pewne ograniczenia mogą dotyczyć zasad gospodarowania w przyrodniczych siedliskach określonych jako priorytetowe w skali całej Unii Europejskiej (oznaczone*), które jednak zajmują w polskich lasach znikome powierzchnie i – choćby z tego względu – powinny być otoczone specjalną opieką. Przykładem mogą tu być łągi górskie (wśród lasów łągowych ujętych w ramach siedliska przyrodniczego 91E0*), kształtujące się w warunkach dużej zmienności pływów determinujących dynamizm i otwartość zbiorowisk nadrzecznych, które należą do najbogatszych

i najbardziej zróżnicowanych florystycznie zespołów leśnych. Znikome znaczenie produkcyjne łąg górskich, przy jednocześnie wielkiej roli wodochronnej, dobrze uzasadnia ich zaliczenie do priorytetowych siedlisk przyrodniczych (Piątek 2007).

Fot. 1. Priorytetowe siedlisko przyrodnicze *91E0-6 – olszynka karpacka *Alnetum incanae* w Beskidzie Niskim (fot. A. Zator)

Photo 1. Priority habitat *91E0-6 - Alluvial forests "Alnetum incanae" in the Beskid Niski Mountains

Pewne utrudnienia w prowadzeniu gospodarki leśnej mogą natomiast wynikać wobec konieczności ochrony gatunków zwierząt i roślin wymienionych w Załącznikach do obydwu Dyrektyw. Oto niektóre z nich:

- Konieczne jest ograniczenie prac leśnych w wyznaczonych rejonach w okresie wychowu młodych
- Celem utrzymania mikrosiedlisk dla specyficznej fauny i flory niezbędne jest pozostawienie części martwych drzew
- W trakcie zabiegów trzebieży i pozyskania rębego należy uważać, by nie usuwać drzew już zasiedlonych przez którykolwiek z gatunków zamieszczonych w Załącznikach do Dyrektywy Siedliskowej i Ptasiej
- Ważne jest zachowanie dostatecznej powierzchni starodrzewów oraz przebudowa monokultur na drzewostany zgodne z siedliskowym typem lasu.

Tab. 1. Próba kodyfikacji wymagań siedliskowych gatunków ptaków związanych z terenami leśnymi

Table 1. An attempt of grouping of forest related bird species with respect to their habitats

Siedlisko bytowania <i>Habitat</i>	Nazwa polska <i>Polish name</i>	Nazwa łacińska <i>Latin name</i>
LSN – gatunki w pełni związane z lasem – najczęściej “naturalnym”, uzależnione od obecności martwych i zamierających drzew, dostępności drzew dziuplastych lub/i właściwej struktury biotopów	Jarząbek	<i>Bonasa bonasia</i>
	Głuszczyk	<i>Tetrao urogallus</i>
	Puchacz	<i>Bubo bubo</i>
	Sóweczka	<i>Glaucidium passerinum</i>
	Puszczyk uralski	<i>Strix uralensis</i>
	Włochatka	<i>Aegolius funereus</i>
	Dzięcioł zielonosiwy	<i>Picus canus</i>
	Dzięcioł czarny	<i>Dryocopus martius</i>
	Dzięcioł średni	<i>Dendrocopos medius</i>
	Dzięcioł biało-grzbiety	<i>Dendrocopos leucotos</i>
	Dzięcioł trójpalczasty	<i>Picoides tridactylus</i>
	Muchołówka mała	<i>Ficedula parva</i>
	Muchołówka białoszyja	<i>Ficedula albicollis</i>
GNL – gatunki gniazdujące głównie w lasach, wymagające obecności w nich odpowiednich i stałych miejsc gniazdowych, uzależnione od bogatej bazy pokarmowej poza lasem, czyli na terenach otwartych, takich jak łąki, doliny rzeczne, zbiorniki wodne.	Bocian czarny	<i>Ciconia nigra</i>
	Rybołów	<i>Pandion haliaetus</i>
	Trzmielojad	<i>Pernis apivorus</i>
	Kania czarna	<i>Milvus migrant</i>
	Kania ruda	<i>Milvus milvus</i>
	Bielik	<i>Haliaeetus albicilla</i>
	Gadożer	<i>Circaetus gallicus</i>
	Orlik krzykliwy	<i>Aquila pomarina</i>
	Orlik grubodzioby	<i>Aquila clanga</i>
	Orzeł przedni	<i>Aquila chrysaetos</i>
	Orzełek włochaty	<i>Hieraaetus pennatus</i>
Sokół wędrowny	<i>Falco peregrinus</i>	
WGL – gatunki lasów zalewanych i torfowisk – zamieszkujące zarówno wnętrza lasów lub borów zalewanych wodami powierzchniowymi i opadowymi, jak również torfowiska niskie lub wysokie oraz ich skraje	Żuraw	<i>Grus grus</i>
	Podróżniczek	<i>Luscinia svecica</i>
WGL/EKT	Cietrzew	<i>Tetrao tetrix tetrix</i>

EKT – gatunki związane z ekotonom lasu i terenów otwartych, zamieszkujące granicę lasu, zadrzewienia, różnego typu torfowiska, ugory, halizny, zapusty, zarastające pola i łąki, ale również sąsiadujące tereny rolnicze	Kraska	<i>Coracias garrulus</i>
	Jarzębatka	<i>Sylvia nisoria</i>
	Gąsiorek	<i>Lanius collurio</i>
	Ortolan	<i>Emberiza hortulana</i>
BRS – gatunki suchego boru, zrębów, skraju lasu, zarastających ugorów	Lelek	<i>Caprimulgus europaeus</i>
	Lerka	<i>Lullula arborea</i>
	Świergotek polny	<i>Anthus campestris</i>

Skuteczna ochrona gatunków poprzez ochronę siedlisk ich bytowania będzie stanowić dla leśników poważne wyzwanie. Pierwszym krokiem powinno być staranne zapoznanie się z tym, jakie gatunki są w danym siedlisku przedmiotem ochrony. Pomocna może tu być kodyfikacja tych gatunków według siedlisk ich bytowania. Przykład takiego podejścia w odniesieniu do 35 gatunków ptaków związanych z lasami przedstawiono w tab. 1.

Warto zauważyć, że ptaki, obok ssaków, są relatywnie dobrze znane i doceniane przez wielu leśników (Szałata 2009), niemniej jednak daleko idące wymagania dotyczące rygorów ich ochrony (Gromadzka i Gromadzki 2003) mogą w pewnych przypadkach wymagać specjalnych zabiegów, a nawet być uważane za zbyt uciążliwe (Mizera 2007). Te spostrzeżenia dotyczą nie tylko ptaków, ale także i chronionych gatunków owadów (Michalcewicz 2009, Michalcewicz i Bodziarczyk 2008) czy roślin (Ryś 2007).

Wprowadzanie Dyrektyw EU na obszarach włączanych do sieci Natura 2000 może powodować komplikacje nie tylko na styku z celami gospodarczymi, ale również wymagać kompromisów w przypadku wdrażania programów niewątpliwie proekologicznych, takich jak np. zapewnienie lasom dostatecznego zaopatrzenia w wodę, zwanego programem małej retencji (np. Ryś 2008).

W zdecydowanej większości obszary porośnięte obecnie łęgami olchowymi, olsami, wilgotnymi i bagiennymi lasami oraz borami były w przeszłości torfowiskami, szuwarami lub płytkimi jeziorami. W tym kontekście należy na pewno brać pod uwagę fakt, że im bardziej dany zespół roślinny jest zasobny w wodę, tym jest bardziej stabilny i podlega mniejszym i wolniejszym przemianom. Nie ulega również wątpliwości, że regenerując (odtworząc) jedne ekosystemy mokradłowe, możemy spowodować „degenerację” innych. Tylko czy przekształcenie antropogennej łąki trzęślicowej (wymagającej podtrzymywania nieopłacalnego późnego zbioru trawy – głównie na podściółkę) w szuwar jest degeneracją, skoro ten ostatni jest od niej zdecydowanie bardziej naturalny?”

Dostrzegając wymienione dylematy, a także w przekonaniu o konieczności dokonania niezbędnych transformacji w obowiązujących obecnie zasadach i instrukcjach stosowanych w praktyce leśnej, Komitet Nauk Leśnych PAN zwrócił się do dziekanów wszystkich trzech Wydziałów Leśnych oraz do dyrektora Instytutu Badawczego Leśnictwa z prośbą o podjęcie działań w celu wypracowania wspólnego stanowiska przedstawicieli nauk leśnych odnośnie licznych pytań i wątpli-

wości, które zrodziły się już wcześniej, tj. na etapie wyznaczania obszarów Natura 2000, jak i tych, które powstają na etapie wdrażania programu Natura 2000 w Polsce, w szczególności na terenach leśnych. Obecnie trwają prace przygotowawcze celem zorganizowania warsztatów naukowych, na których wszyscy zainteresowani wspólnie spróbują uzgodnić poglądy odnośnie zasad gospodarowania na terenach leśnych w granicach obszarów Natura 2000 (OSOP i SOOS) oraz w ich sąsiedztwie.

Przedstawiona powyżej inicjatywa KNL PAN nie jest jedynym przejawem czynnego włączenia się leśników w proces wdrażania koncepcji Natura 2000. Na bieżąco trwają prace przygotowawcze w Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych oraz w Biurze Urządzenia Lasu i Geodezji Leśnej, np. nad nowelizacją Instrukcji Urządzenia Lasu. Wśród specjalistów przeważa opinia, że plan urządzania dla nadleśnictwa powinien być jedynym dokumentem (ewentualnie rozszerzonym o odpowiednie załączniki) regulującym zasady gospodarowania zasobami leśnymi, a tym samym – wychodząc z postanowień zawartych w art. 30 Ustawy o ochronie przyrody o integralności planu ochrony Natura 2000 z planem urządzania – powinny się w nim znaleźć zapisy dotyczące występujących w danym nadleśnictwie obszarów Natura 2000.

Wiele wskazuje na to, iż leśnicy są kompetentni, by podjąć wyzwania wynikające z wprowadzenia sieci obszarów Natura 2000 w Polsce, niemniej dla weryfikacji obszarów tej sieci, sprecyzowania przebiegu granic poszczególnych obszarów, monitoringu stanu zachowania siedlisk i gatunków, wdrażania planów ochrony, itp. konieczna jest bieżąca współpraca i wzajemna wymiana informacji między leśnikami-praktykami a pracownikami nauki z różnych dziedzin. Aby uniknąć lub przynajmniej zmniejszyć częstotliwość bądź intensywność ewentualnych konfliktów, które mogą towarzyszyć wdrażaniu programu Natura 2000, niezbędna będzie konsolidacja entuzjazmu i kompetencji wszystkich zainteresowanych.

Już obecnie można zauważyć przykłady takiej konsolidacji, w tym współpracy różnych środowisk. Za przykład mogą tu służyć wnioski wyciągane z prac prowadzonych w ramach projektu PL0108: „Optymalizacja wykorzystania zasobów sieci „Natura 2000” dla zrównoważonego rozwoju w Karpatach”, koordynowane przez Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie, dotyczące określenia wszelkich możliwych zagrożeń leśnych siedlisk przyrodniczych przez działalność człowieka oraz proponowanych modyfikacji zasad gospodarowania w przypadkach, gdy źródłem tych zagrożeń jest gospodarka leśna. Stwierdzono w nim, że w terenach górskich jednym z istotniejszych zagrożeń dla leśnych siedlisk przyrodniczych jest presja rekreacyjna, polegająca na rozbudowie infrastruktury związanej z uprawianiem sportów zimowych oraz „turystyka” zmotoryzowana (samochody terenowe, quady, skutery), prowadząca do niszczenia pokrywy glebowej, rozjeżdżania siedlisk i tym samym - niszczenia stanowisk gatunków chronionych, zakłócania ciszy, itp. Dotyczy to takich siedlisk jak: 9110 - kwaśne buczyny, 9130 – żyzne buczyny, 9170 – grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny, *9180 - jaworzyny i lasy klonowo-lipowe na stokach i zboczach i *91E0 - łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe oraz olsy źródłiskowe. Ostatnie z w/w siedlisk przyrodniczych jest również zagrożone przez zabudowę hydrotechniczną, np. przez regulację rzek i potoków.

Jeśli chodzi o gospodarkę leśną stwierdzono, że wszystkie uprzednio wymienione siedliska przyrodnicze są zagrożone przede wszystkim w tych przypadkach, gdy leśnicy z różnych względów sprzyjają zachowaniu uproszczonej struktury wiekowej i gatunkowej drzewostanów, np. przez opieszałość w przeprowadzaniu, czy nawet zaniechanie, niezbędnej ich przebudowy na rzecz utrzymywania istniejących bądź tworzenia nowych równowiekowych monokultur.

Z kolei pozyskanie drewna może zagrozić zachowaniu jaworzyn i lasów klonowo-lipowych na stokach i zboczach oraz łągów wierzbowych, topolowych, olszowych i jesionowych oraz olsów źródłiskowych, przy czym proponuje się tu odstąpienie od użytkowania rębnego w – z natury zajmujących małe powierzchnie - jaworzynach (*9180). Zarówno jaworzyny jak i różne postaci łągów mogą być zagrożone także wskutek prowadzenia pozyskania w ich sąsiedztwie, a zwłaszcza wskutek niewłaściwego poprowadzenia szlaków zrywkowych. W takich sytuacjach konieczna jest dokładna identyfikacja tych siedlisk przyrodniczych w terenie, celem uniknięcia ich niszczenia podczas prowadzenia zrywki.

Trzeba przyznać, że wielu leśników w terenie aktywnie podjęło nowe wyzwania, częściowo wskutek inspiracji ze strony innych środowisk, częściowo z własnej inicjatywy. Wśród przykładów można wymienić postawę leśników z Nadleśnictw Limanowa i Łosie. W pierwszym z nich, w ramach współpracy z wykonawcami wyżej wspomnianego projektu oraz zaproszonymi ekspertami, w trakcie wizji terenowych uzupełniono informacje o wartościach przyrodniczych obszaru, w celu włączenia do sieci dodatkowych enklaw zgłoszono do KE obszary „Grota Zbójnicka na Łopieniu” oraz „Luboń Wielki”, które zabezpieczają zachowanie płatów siedlisk o znaczeniu wspólnotowym (odpowiednio: 8310 - jaskinie nieudostępnione do zwiedzania i 8150 - środkowoeuropejskie piargi i gołoborza krzemianowe), dokonano korekty granic obszarów sieci „Natura 2000” poprzez dostosowanie ich przebiegu do warunków terenowych i linii oddziaływowych, opracowano zalecenia ochronne dla siedliska 7110 (torfowisko wysokie z roślinnością torfotwórczą) i rozpoczęto postępowanie w sprawie nadania im mocy prawnej, a ponadto przeprowadzono dyskusję na temat zaproponowanych zaleceń ochronnych dla siedlisk przyrodniczych. Z kolei siedliska jaworzyn - *9180 wraz z otuliną w Nadleśnictwie Łosie zostały potraktowane jako oddzielne wydzielenia, celem dostosowania zabiegów gospodarczych do specyfiki tego siedliska przyrodniczego.

Literatura

- Baranowski M. 2003. *Prace nad siecią Natura 2000 w Polsce*. [W:] Makomaska-Juchiewicz M., Tworek S. (Red.) Ekologiczna Sieć NATURA 2000: problem czy szansa? Wyd. Instytut Ochrony Przyrody PAN, 219-227, Kraków.
- Bielawska K. 2009. *BULiGL podsumowuje – o sieci Natura 2000*. Głos Lasu, 5(464): 20-21.
- Brzeziecki B. 2005. *Lasy naturalne: wzorzec dla lasów zagospodarowanych?* Las Polski.
- Czerepko J. 2004. *Wyróżnianie i ochrona ostoi siedliskowych Natura 2000 a gospodarka leśna*. Zesz. Nauk. Kom. Człow. i Śr., 38: 149-158.
- Frontczak K. 2009a. *Miarkujmy się!* Echa Leśne, 1(572): 13-15.
- Frontczak K. 2009b. *Pod napięciem*. Echa Leśne, 2(573): 8-11.
- Gil W. 2009. *Gatunki specjalnej troski*. Echa Leśne, 3(574): 33-36.
- Gromadzka J., Gromadzki M. 2003. *Kryteria waloryzacji Obszarów Specjalnej Ochrony*. [W:] Makomaska-Juchiewicz M., Tworek S. (Red.) Ekologiczna Sieć NATURA 2000: problem czy szansa? Wyd. Instytut Ochrony Przyrody PAN, 31-39, Kraków.
- Herbich J. (Red.) 2004. *Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny*. Tom 5: Lasy i bory. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- Jędrzejewski W. et al. 2004. *Zwierzęta a drogi. Metody ograniczania negatywnego wpływu dróg na populacje dzikich zwierząt*. Zakład Badania Ssaków PAN, 1-84 + mapa, Białowieża.
- Makomaska-Juchiewicz M. 2009. *Stan wdrożenia sieci Natura 2000 w Polsce*. Chrońmy Przyr. Ojcz. 65(1): 11-28.

- Makomaska-Juchiewicz M., Perzanowska J. 2003. *Założenia ochrony leśnych obszarów Natura 2000*. [W:] Makomaska-Juchiewicz M., Tworek S. (Red.) Ekologiczna Sieć NATURA 2000: problem czy szansa? Wyd. Instytut Ochrony Przyrody PAN, 123-133, Kraków.
- Maciantowicz M. 2008. Natura 2000 w leśnictwie. MOŚ, 1-12, Warszawa.
- Michalcewicz J. 2009. *Tam, gdzie żyje nadobnica*. Dzikie Życie, 2/176: 26-27.
- Michalcewicz J., Bodziarczyk J. 2008. *Nadobnica alpejska Rosalia alpina (Linnaeus, 1758) (Coleoptera, Cerambycidae) w Pienińskim Parku Narodowym*. Pieniny – Przyroda i Człowiek, 10: 67-73.
- Mizera T. 2007. *Czy bielik Haliaeetus albicilla wymaga czynnej ochrony?* W: Anderwald D. (red.). Siedliska i gatunki wskaźnikowe w lasach. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 2/3 (16): 401-418.
- Olaczek R. 2007. *Inwentaryzacja przyrodnicza w Lasach Państwowych – kolejny krok na drodze ekologizacji gospodarki leśnej*. W: Anderwald D. (red.). Siedliska i gatunki wskaźnikowe w lasach. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 2/3 (16): 20-34.
- Piątek G. 2007. *Ochrona i restytucja górskich i podgórszych lasów łęgowych*. W: Anderwald D. (red.). Siedliska i gatunki wskaźnikowe w lasach. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 2/3 (16): 177-182.
- Ryś A. 2007. *Granicznik płucnik Lobaria pulmonaria i jego ochrona w lasach państwowych*. W: Anderwald D. (red.). Siedliska i gatunki wskaźnikowe w lasach. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 2/3 (16): 288-302.
- Ryś A. 2008. *Ochrona i regeneracja ekosystemów mokradłowych na terenie LKP „Lasy Mazurskie” na przykładzie Nadleśnictwa Strzałowo. Funkcjonowanie i ocena realizacji programu*. W: Anderwald D. (red.). Woda dla lasu, las dla wody. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 2 (18): 64-86.
- Szałata J. 2009. *Pomagajmy ptakom*. Echa Leśne, 1(572):18-20.
- Szwagrzyk J. 2007. *Przestrzenne aspekty ochrony przyrody w lasach*. W: Anderwald D. (red.). Siedliska i gatunki wskaźnikowe w lasach. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 2/3 (16): 11-19.

Jerzy Lesiński, Jan Bodziarczyk

Katedra Botaniki Leśnej i Ochrony Przyrody UR w Krakowie
jlesiński@ar.krakow.pl, rlbodzia@cyf-kr.edu.pl

Michał Ciach

Zakład Zoologii Leśnej i Łowiectwa UR w Krakowie
mciach@poczta.onet.pl

Katarzyna Staszyńska

Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie
staszynska@iop.krakow.pl